

توصیف و تحلیل کتاب‌های میانی مرکز آموزش زبان و معارف اسلامی از بُعد طراحی آموزشی (بر اساس شاخص‌های «لشین» و همکاران در طراحی آموزشی)

مهدی پاکدل^۱
سید اسماعیل فرجی^۲

چکیده

در یک نظام آموزشی موفق، محتوای آموزشی همگون و متناسب با اهداف، نقشی کلیدی ایفا می‌کند و تهیه متن آموزشی در نگاه کلان، نیازمند توجه به راهبردهای آموزشی و در نگاه خرد، نیازمند توجه به فنون طراحی آموزشی و نیز تمرکز بر اصول کاربردی تهیه متن آموزشی است.

در این پژوهش، کتاب‌های سطح میانی مرکز آموزش زبان و معارف اسلامی جامعةالمصطفی از دیدگاه طراحی آموزشی بررسی و تحلیل شده است. پرسش اساسی پژوهش این است که در تهیه این کتاب‌ها چه اندازه اصول طراحی آموزشی رعایت شده است. برای این منظور ابتدا شاخص‌های کیفی طراحی آموزشی و نیز اصول آموزش زبان دوم را در قالب چند جدول کمی بازسازی نموده‌ایم؛ سپس با بررسی داده‌های آماری، کتاب‌های مرکز آموزش زبان را بررسی و تحلیل کرده‌ایم.

پژوهش به شیوه کتابخانه‌ای و توصیفی - تحلیلی انجام گرفته و به این نتیجه رسیده است که دو کتاب سطح میانی مرکز آموزش زبان، به شکلی مطلوب موفق به رعایت اصول طراحی آموزشی شده‌اند.

کلید واژه‌ها: آموزش زبان فارسی؛ طراحی آموزشی؛ منابع آموزشی؛ شاخص‌های لشین.

۱. مدرس مرکز آموزش زبان و معارف اسلامی؛ (نویسنده مسئول). Mahdi_pakdel@yahoo.com

۲. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی؛ مدرس مرکز آموزش زبان و معارف اسلامی.

■ تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۱۰/۰۱

■ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۱۱/۲۰

مقدمه

ساختار یک نظام آموزشی، از عناصر گوناگونی تشکیل شده است و متون آموزشی، از مهم‌ترین ارکان آن است. می‌توان آموزش را بازتاب نگرش، اهداف، برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری نظام آموزشی پنداشت. در آموزش زبان، به‌ویژه آموزش زبان دوم، وجود محتوایی همگون، درست‌نگاشت و متناسب با اهداف، اهمیت و جایگاه به‌سزایی دارد، به اندازه‌ای که نبود یا سستی ساختاری آن، تمام نظام آموزشی را به هم می‌ریزد و آن را از رسیدن به اهدافش باز می‌دارد. از این رو گردآوری و ارائه محتوای آموزشی نیازمند بهره‌گیری از الگوهای آزموده شده طراحی آموزشی و نیز توجه به مؤلفه‌های پایه در آن محیط آموزشی است.

یکی از پرسش‌های عمده این پژوهش این است که با دگرگونی‌های گسترده آموزش زبان دوم در قرن گذشته، آیا مراکز و نهادهای آموزش زبان فارسی نیز اصول طراحی آموزشی و اصول آموزش زبان دوم را مد نظر دارند؟ بی‌گمان مطالعه و پژوهش وسیع و بررسی همه منابع موجود آموزش فارسی به غیر فارسی‌زبانان نیازی انکارناپذیر است؛ چرا که با دانستن راه پیموده شده، می‌توان افقی تازه ترسیم کرد و در گسترش زبان و فرهنگ فارسی گامی ستودنی برداشت. اما به دلیل دشواری‌های پیش‌رو، نگارندگان این پژوهش تنها به تحلیل بخشی از منابع «مرکز آموزش زبان و معارف اسلامی» وابسته به «جامعة المصطفی» پرداخته‌اند و دلیل انتخاب منابع این مرکز، پیشینه بیش از ربع قرن آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان، پراکندگی زبان‌آموزان آن از یکصد و ده ملیت و نیز داشتن نزدیک به ۷۰ نمایندگی در سراسر جهان بود. (رک: تاریخچه جامعة المصطفی).

نگارندگان این پژوهش نخست در پی دستیابی به شاخصه‌هایی برای تحلیل محتوای کتب آموزشی بودند. با مطالعه و جست‌وجوی منابع طراحی آموزشی، در نهایت کتاب «راهبردها و فنون طراحی آموزشی» (لشین، پولاک، رایگلوث، ۱۳۸۶) به دلیل جامع‌تر بودن نسبت به سایر منابع در دسترس، مبنای کار قرار گرفت و در بخش تحلیل محتوای آموزش زبان، دو کتاب «گسترش رویکردها و روش‌ها در آموزش زبان» (ریچاردز، ۱۳۸۴) و «مهارت‌های آموزش زبان دوم» (چستن، ۱۳۷۸) به دلیل جامعیت و قوت تألیف، شاخص قرار گرفتند. در ادامه، بر اساس شاخص‌های به دست آمده از سه منبع نام‌برده، جدولی طراحی شد و کتاب‌های سطح میانی «مرکز آموزش زبان و

معارف اسلامی» به کمک آن بررسی و تحلیل گردید.

۱. پیشینه پژوهش و روش تحقیق

سابقه آموزش زبان و ادبیات فارسی در حوزه علمیه، به پیش از انقلاب اسلامی بازمی‌گردد و در چند دوره تحول و تکامل یافته است. پس از ادغام «سازمان مدارس علمیه خارج از کشور» و «مجمع جهانی اهل بیت» به دستور مقام معظم رهبری و شکل‌گیری «جامعه‌المصطفی‌العالمیه» در سال ۱۳۸۶ فعالیت‌های «مرکز آموزش زبان و معارف» نیز تحول یافت و دور جدیدی از تألیف کتاب‌های آموزش زبان در این مرکز آغاز شد. مجموعه کنونی این مرکز شامل: کتاب‌های سطح مقدماتی: کتاب‌های مقدمه، اول و دوم؛ سطح میانی: کتاب‌های سوم و چهارم؛ سطح پیشرفته: کتاب‌های پنجم و ششم است که در کنار آنها کتاب‌های تمرین با عنوان «کتاب کار» و نیز یک کتاب دستور زبان برای تدریس وجود دارد.

بنابر رصد نگارندگان تاکنون پژوهشی در زمینه تحلیل و بررسی منابع آموزشی زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان از بُعد طراحی آموزشی صورت پذیرفته و تنها یک مقاله با عنوان «توصیف و نقد دستوری مجموعه کتاب‌های آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان جامعه‌المصطفی‌العالمیه» (رئیزی و محمدی فشارکی، فنون ادبی، ۱۳۹۴) نگاشته شده است.

۲. ادبیات و مبانی نظری پژوهش

۲-۱ نظام آموزشی

نظام آموزشی، دربرگیرنده تمام مؤلفه‌های مؤثر در آموزش یک موضوع یا گستره‌ای از دانش‌ها و تجربه‌هاست. بنابراین می‌توان گفت: «نظام آموزشی، مجموعه برنامه‌ها، روش‌ها و مواد فراهم آمده برای دستیابی به اهداف مشخص آموزشی است». (لشین و همکاران، ۱۳۸۶: ۳)

۲-۲ طراحی آموزشی

طراحی آموزشی، نمایی از راه دستیابی به اهداف آموزشی است، یا به عبارت بهتر: «تجویز یا پیش‌بینی روش‌های مطلوب آموزشی برای رسیدن به تغییرات مورد نظر در دانش‌ها، مهارت‌ها و عواطف شاگردان است». (همان: ۵)

۲-۳ پیام در نظام آموزشی

منظور از پیام، اطلاعات، دانش و مهارت مورد نیاز گیرنده است که در فرایند آموزش از سوی نظام آموزشی ارائه می‌شود.

۲-۴ جایگاه کتاب در نظام آموزشی

همان‌گونه که در تعریف نظام آموزشی بیان شد، هر نظام آموزشی برای دستیابی به اهداف خویش روش‌ها و ابزارهایی دارد. بنابراین، بسته به روش انتخابی، رسانه پیام او نیز متفاوت خواهد بود. پس اگر یک نظام آموزشی حتی در برخی از روش‌های آموزشی خود متن‌محور باشد، نیازمند انتخاب رسانه مبتنی بر چاپ است که بیشتر کتاب‌گونه‌اند. از این رو می‌توان گفت کتاب، یکی از رسانه‌های پیام‌های آموزشی است. به عبارت دیگر: کتاب‌ها یکی از ابزارهای انتقال پیام در نظام آموزشی هستند.

۲-۵ اصول طراحی آموزشی

هر نظام آموزشی بر اساس اهداف خود، رویکردها و شیوه‌های گوناگونی برای ارائه آموزش دارد؛ اما در همه نظام‌های آموزشی می‌توان فرایند پنج مرحله‌ای زیر را برای تهیه هر نوع محتوای آموزشی به کار بست:

۱. تجزیه و تحلیل نیازها (تجزیه و تحلیل مسئله؛ تعریف مسئله؛ شناسایی منبع؛ تعیین راه‌حل‌ها؛ گزارش نتایج؛ تجزیه و تحلیل حیطه‌های شناسایی؛ موضوعات تشکیل دهنده هر حیطه؛ شناسایی نقایص عملکردی هر موضوع؛ اهداف عملکردی هر موضوع؛ تهیه مقیاس‌های عملکردی).
۲. انتخاب و مرتب کردن محتوا (تجزیه و تحلیل موضوع و مرتب کردن آن؛ تجزیه و تحلیل محتوای تقویت کننده و مرتب کردن آن).
۳. تهیه درس (طراحی و نوشتن هر درس بر اساس انواع یادگیری، مانند: به‌خاطر سپاری اطلاعات؛ به‌کارگیری مهارت؛ درک ارتباط و تفکر برتر).
۴. به‌کارگیری رسانه‌های متناسب (طراحی تعاملی پیام بر اساس انواع نظام‌های انتقال پیام، مانند: نظام متکی بر انسان؛ نظام متکی بر چاپ یا رسانه مکتوب؛ نظام متکی بر ابزار

دیداری؛ نظام متکی بر ابزار دیداری - شنیداری و نظام متکی بر رایانه).

۵. ارزشیابی (برگرفته از لشین و همکاران، ۱۳۸۶).

مراحل بالا در آموزش زبان دوم نیز صدق می‌کند و می‌توان انواع محتوا را بر اساس الگوهای مختلف تهیه درس سامان داد و به کمک رسانه‌های گوناگون ارائه نمود.

۲- ۶ طراحی پیام در رسانه مکتوب

هدف تمام نظام‌های آموزشی، انتقال پیام آموزشی به گیرنده است. همان‌گونه که اشاره شد، برای انتقال پیام، رسانه‌های گوناگونی وجود دارد و در همه آنها دو اصل «توجه به شناسایی نیازها و توانایی‌های فراگیران» و «مشارکت فعال فراگیران در فراگرد یادگیری» (همان: ۲۵۹) مد نظر است؛ اما در رسانه‌های مکتوب، علاوه بر دو اصل یاد شده، باید به «شش مؤلفه: همسانی؛ شکل؛ سازماندهی؛ علاقه؛ اندازه حروف و استفاده از فضای سفید نیز توجه کرد». (لشین و همکاران، ۱۳۸۶: ۲۷۸)

- همسانی: در صفحات، اندازه‌ها و شکل حروف، فاصله‌ها؛
- شکل: برای بندهای طولانی، ستون عریض مناسب است و برای بندهای کوتاه، دوستونی، جداسازی قطعات مختلف محتوا از لحاظ دیداری و نام‌گذاری محتواهای مختلف.
- سازماندهی: آگاه‌سازی پیوسته گیرنده از موقعیت خود در متن؛ ارائه جهت‌یاب در متن برای ارتباط با کل محتوا و مشاهده موضع کنونی؛ سازماندهی مناسب برای دسترسی آسان به اطلاعات؛ جداسازی بخش‌ها به کمک کادر.
- علاقه: معرفی هر بخش یا فصل به گونه‌ای روشن که سبب انگیزه گرفتن شاگردان برای ادامه خواندن شود.
- اندازه حروف: اندازه حروف مناسب برای کتاب بین ۱۰ تا ۲۰ نقطه (پیکسل) معادل ۳۰ میلی‌متر است. برای تمام کلمات از حروف درشت استفاده نکنید؛ زیرا خواندن را مشکل می‌کند.
- فضای سفید: فضای خالی از متن و کادر سبب جلوه کردن متن و استراحت چشم خواننده می‌شود. انواع فضای سفید عبارتند از: فضای باز اطراف عنوان؛ حاشیه‌های پهن که خواننده را متوجه مرکز صفحه می‌کند؛ فضای بین ستون‌ها؛ فضای انتهای سطرها؛ فضای عمومی متن؛

فضای بین سطرها و بین بندها. (لشین و همکاران، ۱۳۸۶)

۲-۷ نیازهای زبان‌آموزی

بنابر آنچه در بخش (۲-۵) گفته شد، تجزیه و تحلیل مسائل و نیازهای آموزشی، نخستین گام برای یک طراحی آموزشی سودمند در هر موضوع آموزشی است. در آموزش زبان دوم، دو دسته نیاز می‌توان تصور کرد: ۱. «نیازهای انگیزشی» که ناظر به علل گرایش به یادگیری زبان هستند و بنابر نظریه و هرم مزلو (Abraham (Harold) Maslow) در طبقه نیازهای اجتماعی می‌گنجد؛ ۲. «نیازهای عملکردی» که بر اساس کاستی در دانش و مهارت وجود دارند و نظام‌های آموزش زبان برای رفع این کاستی‌ها شکل می‌گیرد؛ نیازهایی مانند: شناخت آواها، واژه‌ها، مفاهیم، روابط واژه‌ها در جمله و... در این پژوهش به دسته دوم از نیازها خواهیم پرداخت.

۲-۸ حیطه‌های آموزشی در آموزش زبان دوم

در آموزش زبان بنابر اهداف و رویکردهای نظام آموزشی، نوع نگاه به زبان (نظریه‌های عمده زبانی) و نیز نوع نگاه به زبان‌آموز (نظریه‌های یادگیری)، می‌توان حیطه‌های گوناگونی را برای آموزش در نظر گرفت که در مجموع به آموزش چهار مهارت شنیدن، خواندن، نوشتن و گفتن می‌انجامد. اما هر نظام آموزشی می‌تواند آموزش یک یا چند مهارت را هدف خود قرار دهد و در آموزش نیز به میزانی که متناسب می‌داند، آن مهارت را گسترش دهد. برای نمونه: در آموزش نوشتن می‌توان از حرف‌نگاری و قواعد املاء آغاز کرد و تا نگارش علمی پیش رفت و این بر اساس اهداف هر مجموعه آموزشی، متفاوت خواهد بود.

۲-۹ تعریف مسئله در زبان‌آموزی

همان‌گونه که در بخش (۲-۷) اشاره شد، نیازهای زبان‌آموزان به دو دسته «نیازهای انگیزشی» و «نیازهای عملکردی» تقسیم می‌شود. نیازهای انگیزشی، بیشتر جنبه فردی دارد و خارج از گستره این پژوهش است؛ از این رو به آنها نپرداختیم. اما نیازهای عملکردی زبان‌آموزان را می‌توان بنابر سه نظریه عمده زبانی (ساخت‌گرایی، نقشی، تعاملی) و نظریه‌های یادگیری زبان (فرایندگرا و شرایط‌گرا) (ریچاردز، ۱۳۸۴: ۲۷) به چند نیاز عمده تقسیم نمود:

۱. نیاز به یادگیری دستور زبان بر اساس نظریه ساخت‌گرایی؛ ۲. نیاز به تولید معنا برای ارتباط بر

اساس نظریه نقشی؛ ۳. نیاز به شکل‌گیری عادت زبانی جدید بر اساس نظریه یادگیری فرایندگرا؛ ۴. نیاز به یادگیری و به‌کارگیری استنباط و الگوهای استنباط صحیح در زبان دوم بر اساس نظریه یادگیری فرایندگرا؛ ۵. نیاز به یادگیری فرضیه‌سازی درباره زبان دوم و آزمودن فرضیه‌ها بر اساس نظریه یادگیری فرایندگرا؛ ۶. نیاز به یادگیری تعمیم الگوها در زبان دوم بر اساس نظریه یادگیری فرایندگرا.

در ادامه، جدول این نیازها به همراه موضوعات آموزشی مرتبط با این نیازها و نیز الگوهایی که به کمک آنها می‌توان در رسانه مکتوب به آموزش موضوعات مرتبط پرداخت آمده است. با یک نگاه کلی به نیازهای بیان شده می‌توان گفت که در تمام این نظریه‌ها آموزش ساختارهای صرفی و نحوی به صورت مستقیم یا غیرمستقیم ضرورت دارد و برخی بر آموزش مفاهیم تأکید دارند؛ اما دیدگاه‌های دیگر، آموزش مفاهیم را در ضمن آموزش ساختارهای نحوی و صرفی می‌دانند که در جدول زیر به صورت خلاصه ارائه می‌شود.

جدول (۱) نیازها، موضوعات و الگوهای آموزشی در رسانه مکتوب

نیاز	موضوعات آموزشی
تولید معنا برای ارتباط (بر اساس نظریه نقشی)	۱. آموزش واژه‌ها و مفاهیم
	۲. آموزش ساختارهای نحوی
یادگیری دستور زبان (بر اساس نظریه ساخت‌گرایی)	۱. آموزش ساختارهای صرفی
	۲. آموزش ساختارهای نحوی
شکل‌گیری عادت زبانی جدید (بر اساس نظریه یادگیری فرایندگرا)	۱. آموزش ساختارهای صرفی
	۲. آموزش واژه‌ها و مفاهیم
	۳. آموزش ساختارهای نحوی
یادگیری و به‌کارگیری استنتاج و الگوهای صحیح استنتاج در زبان دوم (بر اساس نظریه یادگیری فرایندگرا)	۱. آموزش ساختارهای صرفی
	۲. آموزش ساختارهای نحوی

۱. آموزش ساختارهای صرفی	یادگیری فرضیه‌سازی درباره زبان دوم و آزمودن فرضیه‌ها (براساس نظریه یادگیری فرایندگرا)
۲. آموزش ساختارهای نحوی	
۱. آموزش ساختارهای صرفی	یادگیری تعمیم الگوها در زبان دوم (براساس نظریه یادگیری فرایندگرا)
۲. آموزش ساختارهای نحوی	

۲- ۱۰ تحلیل محتوا

روش‌های کلی تحلیل محتوا عبارتند از: روش‌های کمی و روش‌های کیفی که در نوع اول، محتوا از راه بررسی و کمی‌سازی داده‌ها و تفسیر نتایج تحلیل می‌شود و در نوع دوم به کمک مفهوم‌پردازی، به معرفی ابعاد ضمنی و پنهان محتوا می‌پردازد. از آن‌جا که شیوه‌های توصیفی در تحلیل محتوا داده‌های قابل اندازه‌گیری یکسان ارائه نمی‌کنند و ممکن است دیدگاه‌های جهت‌دار در توصیف و تفسیر محتوا به وجود آید، در این مقاله ابتدا شاخص‌های کیفی طراحی آموزشی و نیز اصول آموزش زبان دوم را در قالب چند جدول کمی بازسازی و سپس با بررسی داده‌ها، کتاب‌های مرکز آموزش زبان را تحلیل کردیم.

۳. بررسی کتاب‌های «مرکز آموزش زبان و معارف اسلامی»

کتاب‌های سطح میانی مرکز در قطع وزیری بزرگ به ابعاد ۲۰×۲۷ چاپ شده است. کتاب سوم در ۲۳۶ صفحه و بیست درس و کتاب چهارم ۱۹۲ صفحه و بیست درس و یک بخش پایانی با عنوان «فرهنگ تصویری واژگان» تنظیم شده است.

۳- ۱ توصیف کلی کتاب سوم

عنوان کتاب: «آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان (۳) مرکز آموزش زبان و معارف اسلامی». بر اساس فهرست مطالب در آغاز کتاب، درس‌ها به این شکل تدوین شده است:

- در این درس می‌آموزیم: شامل سه عنوان متن، واژه‌ها و نکته است و هر قسمت از این بخش‌ها با رنگ متمایزی نمایش داده می‌شود و عنوان راهنما دارد. بخش متن، عنوان درس و چند کلمه از ابتدای متن درس را نمایش می‌دهد؛ بخش واژه‌ها، واژه‌های جدید درس و برخی مصدرهای درس را نشان می‌دهد و بخش نکته‌ها که شامل برخی نکات دستوری است.

- متن درس: شامل محتوای ارائه شده به همراه تصاویر مرتبط است. عنوان با رنگ قرمز و قلم درشت، به صورت وسط چین در بالا و ابتدای متن قرار دارد و محتوا در پیش زمینه سفید با قلم مشکی است.
- پاسخ دهید: پرسش‌هایی از متن درس با جهت یاب و به کمک یک کادر از بخش پیشین متمایز شده و پرسش‌ها در پیش زمینه سفید قرار دارند.
- واژه‌آموزی: واژه‌های جدید به همراه چند مثال که در قالب جمله به کار می‌روند و گاه شرح یا هم‌معنایی از واژه نیز بیان می‌شود. واژه جدید با رنگ قرمز، هم‌معنی یا شرح با رنگ آبی تیره و مثال کاربردی با رنگ مشکی مشخص شده است. قلم واژه جدید درشت‌تر است و همه این محتوا در پیش زمینه سفید قرار دارد. در پاورقی نیز برخی نکات یادآوری شده و حروف اضافه برخی افعال بیان می‌شود. این بخش با جهت یاب و به کمک یک کادر از بخش پیشین متمایز شده است.
- واژه‌های مخالف: دسته‌ای از واژه‌ها به همراه مخالف خود نمایش داده می‌شوند. این واژه‌ها در کادر زمینه‌ای مخصوص قرار دارند.
- لطفاً توجه کنید: نکات دستوری در چند بخش و به همراه مثال و تمرین بیان می‌شود. در پایان درس و پس از بیان نکات، چند نوع تمرین برای تثبیت دستور زبان ارائه می‌شود. این کتاب در بخش دستور زبان، بیشتر به بحث زمان افعال فارسی می‌پردازد و همه درس‌ها بخش‌های یکسان دارند؛ اما در تعداد صفحات و تعداد واژه‌ها، تعداد پرسش‌های پایان متن، تعداد واژه‌های مخالف، حجم دستور زبان و تمرین‌های پایانی یکسان نیستند.

۳-۲ توصیف کلی کتاب چهارم

- عنوان کتاب «آموزش زبان فارسی به غیر فارسی زبانان (۴) مرکز آموزش زبان و معارف اسلامی». بر اساس فهرست مطالب در آغاز کتاب، درس‌ها به این شکل تدوین شده است:
- آنچه در این درس می‌خوانیم: شامل سه عنوان متن، واژه‌های جدید و نکته‌هاست و عنوان هر قسمت با رنگ متمایزی نمایش داده شده است. بخش متن، عنوان درس را نمایش می‌دهد؛ بخش واژه‌ها، واژه‌های جدید درس و برخی مصدرهای درس را نشان می‌دهد و بخش نکته‌ها

- شامل برخی نکات دستوری است. زمینه همه این بخش‌ها زردرنگ، قلم عنوان‌ها آبی درشت و قلم محتوا مشکی است.
- متن درس: شامل محتوای ارائه شده به همراه تصاویر است. عنوان با رنگ بنفش و قلم درشت به صورت وسط‌چین در بالا و ابتدای متن قرار دارد و محتوا در پیش‌زمینه سفید با قلم مشکی است. تنها پیش‌زمینه درس اول، تصویر گل است.
  - پاسخ دهید: پرسش‌هایی از متن درس با جهت‌یاب و با یک کادر، از بخش پیشین متمایز شده و پرسش‌ها در پیش‌زمینه سبز قرار دارند.
  - واژه‌های جدید: این بخش شامل واژه‌های جدید به همراه شرح یا هم‌معنایی از واژه و یک مثال در قالب جمله است. رنگ واژه جدید و هم‌معنی یا شرح، مشکی و مثال کاربردی با رنگ آبی متمایز شده است. همه این محتوا در پیش‌زمینه سفید قرار دارد. این بخش با جهت‌یاب و با یک کادر از بخش پیشین متمایز شده است.
  - واژه‌های مخالف: دسته‌ای از واژه‌ها به همراه مخالف خود نمایش داده می‌شوند. این واژه‌ها در کادر زمینه‌ای مخصوص قرار دارند.
  - نکته‌ها: نکات دستوری به همراه مثال بیان می‌شود و در کادر زمینه تمام‌آبی قرار دارد. قسمت‌های مختلف این بخش با شمار و عنوان جدا شده است.
  - بیشتر بدانیم: حاوی یک متن است که از متون معمول درس‌ها دشوارتر است و برای آشنایی با واژه‌ها و متون غیردرسی طراحی شده است. این بخش در کادر زمینه‌ای نارنجی و با قلم مشکی است و عنوان آن با قلم سبزرنگ و وسط‌چین است.
- در کتاب چهارم یک بخش پایانی جدا از درس‌های اصلی با عنوان «فرهنگ تصویری واژگان» وجود دارد که به کمک تصاویر، معانی و مفاهیم برخی واژه‌ها را نمایش می‌دهد. این بخش، به ترتیب دروس تدوین شده و برای هر درس تعدادی واژه را نمایش می‌دهد و در بخش واژه‌های جدید و واژه‌های مخالف، جهت‌یابی به شکل صفحه نمایش وجود دارد که زبان‌آموز را به این بخش راهنمایی می‌کند.

۳-۳ تحلیل کتاب‌ها

از میان شش مؤلفه طراحی پیام که در بخش (۲-۶) به آن اشاره شد، برای چهار مؤلفه همسانی صفحات، همسانی بخش‌ها، جداسازی قطعات محتوا و نام‌گذاری آن و نیز درصد فضای سفید که امکان کمی‌سازی دقیق و بدون سوگیری داشتند، جدول‌هایی تهیه شد و داده‌های آماری در آن قرار گرفت. برای تحلیل محتوای آموزشی نیز بر اساس جدول (۱) سه جدول آموزش ساختارهای صرفی، نحوی و آموزش مفاهیم تهیه شد و در برابر هر درس، بر اساس آموزش دادن یا آموزش ندادن هر یک از این سه نیاز، یک کمیت عددی قرار گرفت. داده‌های همه جدول‌ها در قسمت طراحی، از مقایسه تعداد صفحات هر درس با درس‌های دیگر به دست آمد و تنها داده‌های جدول، فضای سفید بر اساس صفحات کل درس‌هاست که در این جدول، هر صفحه یک کمیت عددی شمرده می‌شود. داده‌های جداول تحلیل محتوا نیز بر اساس مقایسه درس به درس به دست آمده است؛ به این صورت که هر درس دارای آموزش محتوای مورد نیاز، یک کمیت در نظر گرفته شد و درس بدون آن نیز یک کمیت به شمار آمده است.

جدول (۲)

مجموع	درس‌های نا همسان	درس‌های با تعداد صفحات همسان	همسانی تعداد صفحات درس‌ها
۲۰	۱۰	۱۰	فراوانی
۱۰۰	۵۰	۵۰	درصد فراوانی

در کتاب سوم، از مجموع ۲۰ درس، درس‌های ۲-۳-۴-۶-۷-۸-۹-۱۱-۱۲ و ۲۰ در ده صفحه طراحی شده و درس‌های ۱-۵-۱۰-۱۳-۱۴-۱۵-۱۶-۱۷-۱۸ و ۱۹ دوازده صفحه‌ای هستند و نمی‌توان گفت نویسندگان قصد داشته‌اند درس‌ها را در چندین صفحه طراحی کنند.

جدول (۳)

مجموع	درس‌های نا همسان	درس‌های با بخش‌های همسان	همسانی در بخش‌ها
۲۰	۰	۲۰	فراوانی
۱۰۰	۰	۱۰۰	درصد فراوانی

هرچند در این کتاب، بخش‌های همسانی در همه درس‌ها وجود داشت، اما حجم محتوای

بخش‌های متناظر، یکسان نبود و در همه درس‌ها ریزعنوان‌های هر بخش، با ریزعنوان‌های متناظر اختلاف داشت و هیچ دو درسی باهم همسان نبودند. برای مثال: تعداد واژه‌های درس‌ها و تمرین پایان درس‌ها بسیار متفاوت بود.

جدول (۴)

مجموع	درس‌های با قطعات پیوسته	درس‌های دارای قطعات مجزای بصری	جداسازی قطعات از نظر بصری و نام‌گذاری شده
۲۰	۰	۲۰	فراوانی
۱۰۰	۰	۱۰۰	درصد فراوانی

در این کتاب همه اجزای درس‌ها با کادر رنگی و عنوان مخصوص از یکدیگر جدا شده‌اند و تنها متن اصلی، کادر جدا کننده ندارد؛ اما عنوان آن درشت و مشخص است و در بخش پایانی، تمرین‌های درس در ادامه «لطفاً توجه کنید» آمده که بدون عنوان و کادر جدا کننده است.

جدول (۵)

مجموع	بیش از ۴۰ درصد	۱۰ تا ۴۰ درصد	کمتر از ۱۰ درصد	فضای سفید صفحات هر درس
۲۲۰	۷	۲۰۸	۵	فراوانی
۱۰۰	۳/۱۸	۹۴/۵۴	۲/۲۷	درصد فراوانی

درصد‌های انتخابی برای جدول فضای سفید، به دلیل وجود حداقل ۱۰ و حداکثر ۴۰ درصد فضای سفید در هر صفحه، انتخاب شد و بیشتر یا کمتر از این مقدار را دو کمیت جدا در نظر گرفتیم و میزان مطلوب را همان ۱۰ تا ۴۰ درصد فرض کردیم. در مجموع ۲۲۰ صفحه متن درس، تنها صفحات ۲۸ و ۳۸ و ۲۰۲ فضای سفید کمتر از ۱۰ درصد داشتند و صفحات ۲۲-۱۴۴-۱۵۶-۱۶۸-۱۸۵-۲۰۴-۲۰۹ بیش از ۴۰ درصد فضای سفید داشتند.

۳-۴ بخش محتوای کتاب سوم

از آن‌جا که نمی‌توان محتوایی خالی از آموزش ساختارهای صرفی و نحوی را برای آموزش زبان طراحی کرد، می‌توان گفت تمام محتواهای آموزشی زبان به صورت غیرمستقیم به آموزش ساختارهای صرفی و نحوی می‌پردازند. بنابراین، داده‌های سه جدول در این بخش بر اساس آموزش

دست کم یک ساختار صرفی یا نحوی به صورت مستقیم در یک درس گردآوری شده و آموزش مفاهیم نیز قطعا در تمام درس‌ها گنجانده شده است؛ چرا که محتوای آموزشی، فقط دستور زبان نیست؛ بلکه محتوای تلفیقی است.

جدول (۶)

آموزش ساختار صرفی	دارد	ندارد	مجموع
فراوانی	۱۷	۳	۲۰
درصد فراوانی	۸۵	۱۵	۱۰۰

جدول (۷)

آموزش ساختار نحوی	دارد	ندارد	مجموع
فراوانی	۱۸	۲	۲۰
درصد فراوانی	۹۰	۱۰	۱۰۰

جدول (۸)

آموزش مفاهیم	دارد	ندارد	مجموع
فراوانی	۲۰	۰	۲۰
درصد فراوانی	۱۰۰	۰	۱۰۰

۳- ۵ بخش طراحی کتاب چهارم

در کتاب چهارم از مجموع بیست درس، درس‌های ۱- ۳ در ۶ صفحه و درس ۱۹ در ده صفحه و دیگر درس‌ها در هشت صفحه طراحی شده‌اند که در جدول زیر آمده است.

جدول (۹)

همسانی تعداد صفحات درس‌ها	درس‌های با تعداد صفحات همسان	درس‌های اهمسان	مجموع
فراوانی	۱۷	۳	۲۰
درصد فراوانی	۸۵	۱۵	۱۰۰

جدول (۱۰)

مجموع	درس‌های ناهمسان	درس‌های با بخش‌های همسان	همسانی در بخش‌ها
۲۰	۰	۲۰	فراوانی
۱۰۰	۰	۱۰۰	درصد فراوانی

در این کتاب نیز هرچند بخش‌های همسانی در همه درس‌ها وجود دارد، اما حجم محتوای بخش‌های متناظر، یکسان نیست و در برخی درس‌ها یک محتوای بدون عنوان، با زبان طنز وجود دارد که جزء ناهمسانی به شمار نیاوردیم.

جدول (۱۱)

مجموع	درس‌های با قطعات پیوسته	درس‌های دارای قطعات مجزای بصری	جداسازی قطعات از نظر بصری و نام‌گذاری شده
۲۰	۰	۲۰	فراوانی
۱۰۰	۰	۱۰۰	درصد فراوانی

در این کتاب نیز همه اجزای درس‌ها با کادر رنگی و عنوان مخصوص از یکدیگر جدا شده و تنها متن اصلی، کادر جداکننده ندارد؛ اما عنوان آن مشخص است.

جدول (۱۲)

مجموع	بیش از ۴۰ درصد	۱۰ تا ۴۰ درصد	کمتر از ۱۰ درصد	فضای سفید صفحات هر درس
۱۵۷	۲	۱۲۳	۳۲	فراوانی
۱۰۰	۱/۲۷	۷۸/۳۴	۲۰/۲۸	درصد فراوانی

در مجموع ۱۶۹ صفحه، تنها صفحات ۲۳ و ۱۵۹ فضای سفید بیشتر از ۱۰ درصد دارند و صفحات مربوط به «نکته‌ها» و «بیشتر بیاموزیم» کمتر از ۱۰ درصد فضای سفید دارند.

۳- ۶ بخش محتوا کتاب چهارم

جدول (۱۳)

مجموع	ندارد	دارد	آموزش ساختار صرفی
۲۰	۶	۱۴	فراوانی
۱۰۰	۳۰	۷۰	درصد فراوانی

جدول (۱۴)

مجموع	ندارد	دارد	آموزش ساختار نحوی
۲۰	۸	۱۲	فراوانی
۱۰۰	۴۰	۶۰	درصد فراوانی

جدول (۱۵)

مجموع	ندارد	دارد	آموزش مفاهیم
۲۰	۰	۲۰	فراوانی
۱۰۰	۰	۱۰۰	درصد فراوانی

۴. یافته‌ها و نتیجه‌گیری

در کتاب سوم اگر مجموع درصد فراوانی‌های مطلوب و نامطلوب را برای هریک از بخش‌های طراحی و محتوا جمع کنیم و بر تعداد تقسیم کنیم، حاصل آن داده‌های جداول زیر خواهد بود.

جدول (۱۶)

مجموع	عدم رعایت شاخص-ها	رعایت شاخص‌ها	طراحی
۱۰۰	۱۳/۸۴	۸۶/۱۳	درصد فراوانی

جدول (۱۷)

مجموع	عدم رعایت شاخص-ها	رعایت شاخص‌ها	محتوا
۱۰۰	۸/۳۳	۹۱/۶۶	درصد فراوانی

در کتاب چهارم نیز مجموع درصد فراوانی‌های به شکل زیر است.

جدول (۱۸)

مجموع	عدم رعایت شاخص ها	رعایت شاخص‌ها	طراحی
۱۰۰	۹/۱۳	۹۰/۸۳	درصد فراوانی

جدول (۱۹)

مجموع	عدم رعایت شاخص ها	رعایت شاخص‌ها	محتوا
۱۰۰	۲۳/۳۳	۷۶/۶۶	درصد فراوانی

بر اساس جداول تجمعی بالا می‌توان گفت که نویسندگان کتاب‌های سطح میانی «مرکز آموزش زبان و معارف اسلامی» در هر دو بخش طراحی و ارائه محتوای آموزشی (براساس شاخص‌های مورد بررسی) کتاب‌های مطلوبی را نگاشته‌اند؛ هرچند در تحلیل محتوای آموزشی این کتاب‌ها می‌توان از دیدگاه آموزش مفاهیم پرسامد و کاربردی و نیز نکات دستوری ضروری و پرکاربرد نیز به آنها نگریت و میزان کاربردی بودن محتوای این کتاب‌ها را سنجید و احتمالاً نقاط ضعفی را دید؛ اما به طور کلی و از نظر رعایت قالب و پرداختن به موضوعات و نیازهای محتوایی اصلی، این کتاب‌ها مطلوب هستند و می‌توان با حفظ همین قالب و انتخاب محتواهای کاربردی‌تر بر مطلوبیت آنها افزود.

منابع

۱. آرمسترانگ، توماس (۱۳۹۰)، هوش‌های چندگانه در کلاس‌های درس، ترجمه مهشید صفری، چاپ هفتم، مدرسه.
۲. اساسنامه نهاد علمی و آموزشی جامعه المصطفی العالمية (مصوب جلسه ۶۳۵ مورخ ۱۳۸۷/۸/۲۱ شورای عالی انقلاب فرهنگی).
۳. تاریخچه مرکز جهانی علوم اسلامی، سایت رحماء.
۴. جزوه آشنایی با سازمان حوزه‌ها و مدارس علمیه خارج از کشور، (۱۳۸۵)، قم، سازمان مدارس خارج از کشور.
۵. چستن، کنت (۱۳۷۸)، گسترش مهارت‌های آموزش زبان دوم، ترجمه محمود نورمحمدی، تهران رهنما.
۶. ریچاردز، جک سی؛ تئودور اس راجرز (۱۳۸۴)، رویکردها و روش‌ها در آموزش زبان، ترجمه علی بهرامی، تهران، انتشارات رهنما.
۷. رئیس، نفیسه؛ محمدی فشارکی، محسن (۱۳۹۴)، «توصیف و نقد دستوری مجموعه کتاب‌های آموزش فارسی به فارسی جامعه المصطفی العالمية»، فنون ادبی دانشگاه اصفهان، دوره هفتم، شماره ۲، زمستان.
۸. زهرایی، احمد؛ اصغر فردی (۱۳۹۴)، آموزش فارسی به فارسی ۳، چاپ دوم، قم، مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی.
۹. آموزش فارسی به فارسی ۴، چاپ پنجم، قم، مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی.
۱۰. ضیاء حسینی، محمد (۱۳۸۸)، مبانی زبان‌شناسی، تهران، رهنما.
۱۱. کرمی نوری، رضا (۱۳۹۰)، روان‌شناسی حافظه و یادگیری با رویکرد شناختی، چاپ چهارم، تهران، سمت.
۱۲. لشین، سینتیا بی؛ جولین پولاک؛ چارلز ام رایگلوث (۱۳۸۶)، راهبردها و فنون طراحی آموزشی، ترجمه هاشم فردانش، چاپ پنجم، تهران، سمت.